

**СТРУКТУРА НА СЛОЖНО ИЗРЕЧЕНИЕ С ГЛАГОЛА *СЪМ*
(НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ЕКСЦЕРПИРАН ЕЗИКОВ МАТЕРИАЛ)**

Димитър Георгиев
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**THE STRUCTURE OF A COMPLEX SENTENCE
WITH THE VERB *BE*
(OBSERVATIONS OF EXCERPS
FROM LINGUISTIC MATERIALS)**

Dimitar Georgiev
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This study discusses different structural versions of complex sentences which contain copulative predication. It aims to observe how a dependent clause occupies the position of the subject and the predicative as well as other syntactic features of the main clause in the Bulgarian language such as change of word order, movement of *wh*-questions, positioning of the complementizers, etc. Furthermore, the article analyzes the so called „controversial“ dependent clauses considered as subjective by some authors and as predicative by others.

Key words: complex sentence, copulative predication, depend clause, *wh*-questions, complementizers

Настоящото изследване на структурата на сложното изречение с глагола *съм* има за цел да представи резултатите от проведените наблюдения над подбрана извадка езикови примери, като във фокуса попада запълването на лявата и на дясната прикопулна позиция в сложни съставни изречения с копулативен тип предикация.

1. Разяснения върху емпиричната фаза на изследването

Наблюдаваните изречения, 150 на брой, дават възможност да се анализира поведението на глагола *съм* като участник в предикативния механизъм в сложното изречение и различните варианти за запълване на субектната и предикативната позиция с подчинено изречение в сложни съставни и сложни смесени изречения.

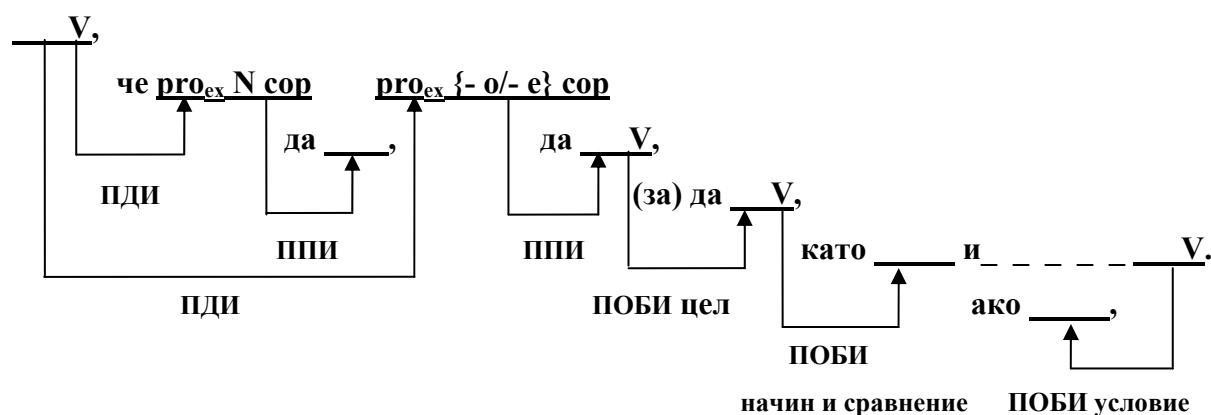
С помощта на ползваната извадка ще направим опит да проверим и съществуващите концепции относно същността на подчинените скауемноопределителни изречения в съвременния български език.

Обект на наблюдение са и словоредни размествания, елипси на части от изреченската структура, съюзна синонимия, движение на клитики и *k*-думи.

Важен момент е представянето на спорните въпроси и ориентирането в понятийния и терминологичния апарат, използван в различните изследвания.

За визуално представяне на отделните изречения в повечето случаи са ползвани конструктивни скици по модела на П. Бъркалова (Бъркалова 2011: 152 – 154). Чрез тези скици най-опростено се представя структурата на сложните съставни и сложните смесени изречения. В тях се отбелязва всяка подчиняваща категория, както и всички средства за подчинително и съчинително свързване. Стрелките показват подчинително отношение. Знакът Ø означава безсъюзно подчинително свързване. Примерите по-долу дават представа как изглеждат наблюдаваните изречения на този етап от анализа.

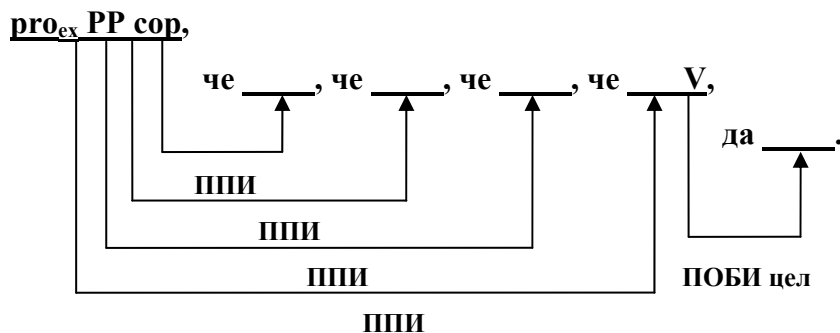
Ханджията ни каза, че на този дъжд е глупост да се стои, по-добре е да идем да се подслоним на сушина, като от време на време прескачаме до разливите и ако са дошли патици, да стреляме (Й. Р.).

Без значение е, че не сме се виждали от толкова време, че не съм разтоварил багажа си от колата, че някой е правил ремонт на канализацията, че двете му котки мяукат отвън да им отвори (З. К.).

Най-многобройният вид подчинени изречения в рамките на сложните съставни изречения с предикативен тип копулативни отношения се оказват подложните – 117 от 150. Неоспоримите подчинени скауемноопределителни изречения са едва 2 на брой, но известна част от българските лингвисти приемат като скауемноопределителни и т.

нар. от мен „спорни“, които определям по този начин, защото могат да бъдат тълкувани и като подчинени подложни, те са 31 изречения.

2. Наблюдения върху структурата на български сложни изречения с глагола *съм*

2.1. Нулевосубектни конструкции с подчинени подложни изречения

Традиционно като подчинено подложно се схваща „изречение, което изпълнява ролята на подлог спрямо главното изречение, в което синтактичната позиция на подлога е незаета и той се подразбира от предходния текст“ (Грамматика на СБКЕ, т. 3: 321).

Св. Коева обръща внимание, че подложните и сказуемноопределителните изречения не образуват подчинително словосъчетание с част от главното изречение, а самите са субститути на главна част (Коева 2001: 154). Подобна теза застъпва и Ст. Петрова, която оспорва термините „главно“ и „подчинено“ изречение относно сложното съставно изречение с подчинено подложно. В случая подложното изречение не е резултат от подчинение, а функционира като описателен подлог (Петрова 1995: 357).

Съществуват две основни гледни точки за същността на подложното изречение. Според Св. Коева подложните и сказуемноопределителните (или предикативни) изречения представляват разновидност на подчинените определителни изречения. Различават се по това, че при определителните изречения определяемото име в главното изречение е експлицитно изразено, а при сложните съставни с подчинени подложни не е (Коева 2001: 154).

Човек, който вярва, винаги успява. → Който вярва, винаги успява.

По-широко застъпена е другата позиция, според която подложното изречение е субститут на изреченския субект, т.е. изречението е в парадигматични отношения с подложното NP и следователно не би-

ха могли да се появят едновременно в една и съща синтактична позиция. П. Бъркалова на базата на конституентното правило за изречението $S \rightarrow NP VP$ систематизира подчинените изречения в българския език в три възможни типа: изречения, които са разширения на отделните синтактични фрази (NP, VP, AP, AdvP), изречения, които влизат в позицията на изреченския субект, и изречения, които заемат позицията на изреченския предикат (Бъркалова 2013: 102).

Ив. Недев приема, че „главното изречение в сложното съставно с подчинено подложно изречение не може да има друг подлог, тъй като синтактичната позиция на този елемент е заета от подчиненото изречение“ (Недев 1993: 129), а Ст. Георгиев счита, че подложното изречение не може да се разглежда като разширение, както в случаите с подчинено определително изречение, а е необходим структурен елемент (Георгиев 1979: 315).

По подобен начин различно тълкуване се наблюдава и при анализа на подчинените сказуемнопределителни изречения.

Характерна особеност на българския език е, че той спада към групата на нулевосубектните езици (*pro-drop language*), т.е. подложната позиция може да остане незапълнена. В своята монография „Българският синтаксис – познат и непознат“ П. Бъркалова разработва формални описания на всички възможни варианти на сложно съставно изречение с подчинено подложно. Тук ще бъдат ползвани именно тези с копулата *съм*, за да се представят вариантите на безлични именни сказуеми (pro_{ex} -конструкции).

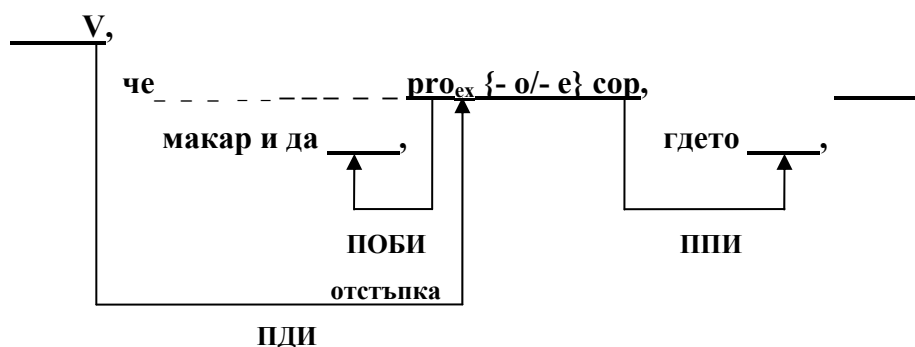
Най-фреквентна в наблюдавания корпус от 150 изречения е групата на нулевосубектните конструкции с подчинено подложно изречение, тя се оказва и най-разнообразна откъм варианти за подчиняваща съставка, средства за свързване, а и като възможности за запълване на подложната позиция.

2.1.1. Структура от типа $pro_{ex} \{-o/-e\} e$, с подчинени изречения (*че, да, Ø кой, защо... S*)

С формалния запис $pro_{ex} \{-o/-e\} e$ се представят безлично-предикативни изрази, като *добре е, важно е, лошо е, странно е, необходимо е*, в които копулата винаги е в 3 л., ед. ч. Тези изрази, наричани от някои автори „безлично-предикативни думи“, се появяват в позицията на групата на прилагателното (AP) в конституентното правило за строежа на групата на глагола *съм* (вж. Бъркалова 2011: 127). Същите изрази Ат. Атанасов тълкува като наречия и предлага следните записи: $pro_{ex} Adv e$, $pro_{ex} Adv e +O_{Acc}$, $pro_{ex} Adv e +O_{Dat}$ (Атанасов 2008: 242).

Въпросната pro_{ex} -конструкция с подчинено подложно изречение е представена в извадката, с която тук се работи, с 99 примера. Ще насочим вниманието си към някои по-интересни изречения:

Помислих си, че макар и да не улучих, е добре, гдето стрелях, по този начин приятелите ми от отсрещния бряг ще разберат в коя част на дефилето съм (Й. Р.).

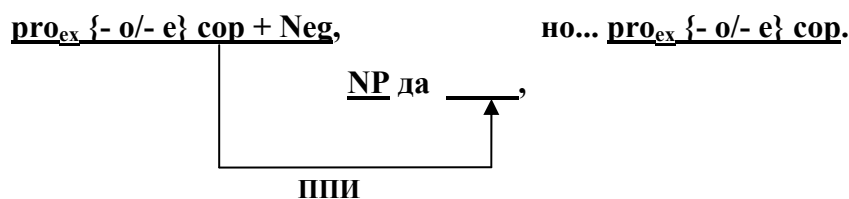

Този пример прави впечатление с нетипичната употреба на архаичното относително наречие *гдето* като подчинителен съюз, синоним на *че*.

Добре е, гдето стрелях. → *Добре е, че стрелях.*

Следващото изречение ще ползваме, за да насочим вниманието си към спецификите на *да* като съюз.

По принцип не е невъзможно всичко да се оправи на едро, но... е трудно (З. К.).

Лексема *да* има по-особено място сред подчинителните съюзи в българския език, а въпросът е дали трябва да бъде причислена към групата на комплементизаторите. Терминът *комплементизатор* е изведен при анализи на структурата на сложни изречения в английски език и най-общо е синоним на традиционното *подчинителен съюз*, но освен това комплементизаторите са показатели за граматически значения (Тишева 2001: 165 – 166). К. Рудин не включва *да* сред комплементизаторите в българския език, като отчита, че мястото на разглежданата дума не е в комплементизаторната позиция (C_0 на CP), която е в началото на подчиненото изречение, а е непосредствено преди глагола. Поради

тази характерна особеност авторката категоризира *да* като спомагателен глагол (auxiliary), подобен на *ще, няма, бива, трябва, може* (Рудин 1986: 61 – 62). Й. Пенчев първоначално поставя само *че, дали* и *дето* в групата на същинските комплементизатори в българския език (Пенчев 1993: 27), но впоследствие включва и *да* сред комплементизаторите, като отчита и неговата модална функция (Пенчев 1998: 115 – 116).

Ив. Недев, определяйки границата между простите изречения в рамките на сложното съставно с подчинено подложно изречение, отчита, че тя обикновено минава пред подчинителната връзка, но когато подчиненото изречение се въвежда с *да*, невинаги това условие е спазено. Недев обяснява това с необходимостта да се подчертае лексикалното значение на част от подчиненото изречение, и е възможно тази част заедно с разширенията си да мине пред подчинителния съюз *да* (Недев 1993: 135). Подобни случаи с друг типичен подчинителен съюз – *че* – не се наблюдават.

2.1.1. Структура от типа $pro_{ex} \{-o/-e\} e + O_{Dat}$ с подчинени изречения (*че, да, Ø кой, защо... S*)

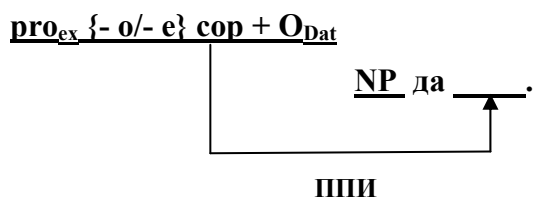
Този тип структура дава възможност да насочим вниманието си към въпроса – защо винителните местоименни клитики са съвместими с някои безлични конструкции, а с други не са. Относно липсата на $pro_{ex} V_{refl} se + O_{Acc}$ отговорът е, че „рефлексивното *се* има прякообектна природа и затова е несъвместимо с винителни съставки“ (Бъркалова 2011: 128). Обяснение за отсъствието на езикови примери за $pro_{ex} \{-o/-e\} e + O_{Acc}$ и $pro_{ex} PP e + O_{Acc}$ може да бъде потърсено в конституентното правило за строежа на групата на глагола *съм*:

$$VP \rightarrow \text{съм} \left\{ \begin{array}{l} (NP) \\ (PP) \\ (AP) \end{array} \right\} (PP) (AdvP) \text{ (Бъркалова 2011: 109).}$$

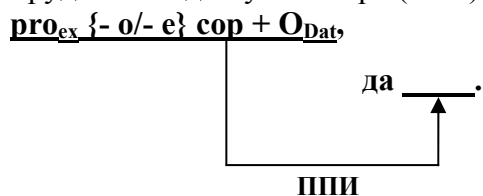
Видно е, че съставното именно сказуемо не може да се разширява с преки допълнения, а само с непреки, и това изяснява липсата на прякообектните винителни клитики в горните конструкции, но остава неясно защо в езика съществува конструкцията $pro_{ex} N e + O_{Acc}$ (*яд ме е, срам ме е, страх ме е*).

Разглежданата конструкция е подкрепена с 9 примера в наблюдаваната извадка, като:

Съдено ѝ е да преживее още един главоломен поврат – преждевременната кончина на младия цар, развод, покалугеряване (В. И.).

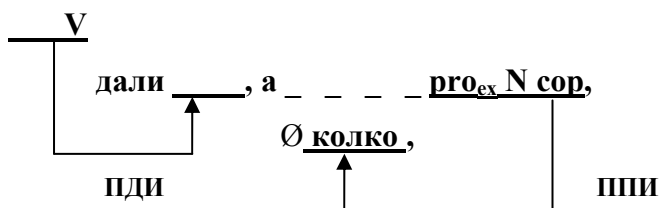
Трудно ми е да му отговоря (З. К.).

2.1.3. Структура от типа pro_{ex} N e с подчинени изречения (*че, да, Ø кой, защо... S*)

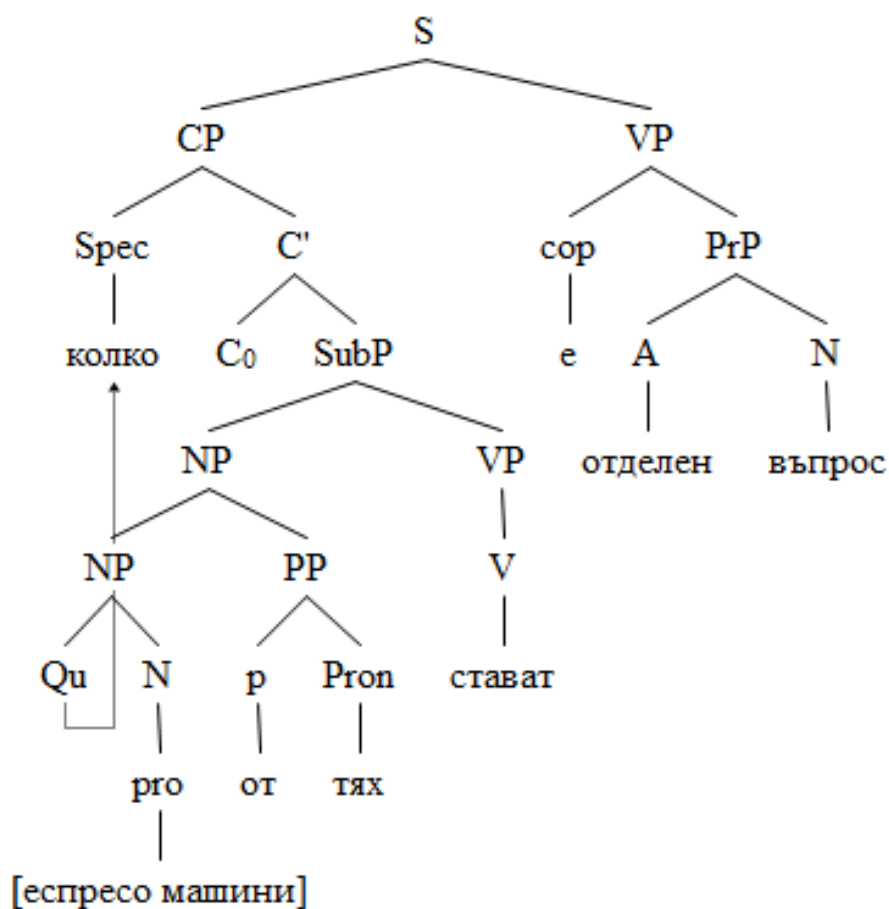
Следното изречение ще бъде ползвано, за да се обърне внимание на т.нар. *k*-думи.

Не съм сигурен дали в тази отсечка има повече от десетина еспreso машини, а колко от тях стават, е отделен въпрос (З. К.).

Терминът *k*-дума е въведен по аналогия на английския термин *wh*-question за пръв път от К. Рудин в монографията „Aspects of bulgarien syntax: complementizers and wh questions“ (1986). *K*-думите в българския език са въпросителните местоимения, а причината терминът да се употребява, е новата гледна точка към тях, свързана с разбирането за ролята им в подчиненото изречение. По традиция въпросителни и относителните местоимения и местоименни наречия са приемани за съюзни думи. Те обаче изпълняват съответните синтактични функции в подчиненото изречение и не биха могли същевременно да бъдат и свързващи думи (Бъркалова 2011: 65 – 66 и 135 – 136). В този случай простите изречения в рамките на сложното съставно са безсъюзно свързани, а въпросителните и относителните *k*-думи почти винаги се явяват веднага след нулевата връзка. Някои от релативите, като *защото, защото, отколкото, доколкото*, са започнали в различна степен да губят своята референтност и в по-голяма степен да представят „отношение между предикативните единици“ (Ницолова 1986: 124).

С помощта на синтактичното дърво и по-конкретно на спецификаторната позиция (Spec) във функционалната категория CP (група на комплементизаторите) може да се проследи движението на въпросителната *k*-дума, която се поражда в съответната синтактична позиция в дълбоката структура на подчиненото изречение, но се придвижва напред непосредствено след нулевата подчинителна връзка. При това свое придвижване в позицията на спецификатор *k*-думата (относителната *k*-дума) оставя следа или празна позиция, която се коиндексира с придвижвания елемент.

В наблюдаваното сложно изречение предпоставеното подчинено подложно изречение към нулевосубектна конструкция е от типа на т.нар. „косвени въпроси“. Въпросителното местоимение *колко* в случая се причислява към класа на квантификаторите (Qu), носещи обща семантична характеристика „количество“, в разглежданото изречение *колко* може да се субституира с *няколко* (*няколко от тях стават*), *три*, *пет* (*пет от тях стават*) и т.н. Квантификаторите в приименна употреба са причислявани към групата на синтактичните прилагателни (AP). В подчиненото изречение субектът (*еспресо машини*) остава неизразен, но подложната позиция се корелира с подлога в пред-

ходното просто изречение в състава на сложното съставно изречение. Така че въпросителното местоимение *колко* е породено като определение към елиптичния подлог в структурата на конкретното просто изречение.

Ползваните в дървовидната графика означения PrP (предикативна фраза) и SubP (група на субекта, подложна фраза) служат, за да се онагледят максимално ясно запълването на двете прикопулни позиции с подчинени изречения, които са субститути на изреченския субект или на предикатива.

2.1.4. Структура от типа pro_{ex} N e + O_{Dat} с подчинени изречения (*че, да, Ø кой, защо... S*)

Както бе посочено, П. Бъркалова разработва формални описания на всички варианти на сложно съставно изречение с подчинено подложно, включително на неграматични конструкции от типа *яд ме е* (pro_{ex} N e + O_{Acc}) и *жал ми е* (pro_{ex} N e + O_{Dat}), които не могат да бъдат разширени с относителни подложни изречения. Въпросните конструкции не допускат не само относителни, но и какъвто и да е вид подчинени подложни изречения. Възможността за субституция на подчиненото изречение в pro_{ex}-конструкции с показателното местоимение *това* се ползва като универсален тест за откриване на подчинено подложно изречение.

Срам го е да признае. → **Срам го е това.*

Жал му е, че заминаваш. → **Жал му е това.*

След тези тестове П. Бъркалова стига до извода, че именно това са истинските безлични изречения, които не допускат запълване на подложната позиция, а подчинените изречения трябва да бъдат разглеждани като обстоятелствени или допълнителни (Бъркалова 2011: 147). Й. Пенчев предлага два варианта за тълкуване на безлични изречения от вида *Мъка ми е, Време ми е, Страх ме е, Срам ме е*. В такива случаи следва да се приеме, че става въпрос за елипса на пълнозначен глагол: *Мъка ми е (наднала)(на сърце)*, *Страх ме е (обхванал)*, *Срам ме е (хванал)*. Според втория вариант конструкциите може да се разглеждат като резултат от трансформация на лични структури: *Аз имам страх* → *Страх ме е*, *Аз имам мъка* → *Мъка ми е*. Но такова преобразуване не може да обясни разликата между винителното и дателното допълнение (pro_{ex} N e + O_{Acc}), (pro_{ex} N e + O_{Dat}) (Пенчев 1984: 106).

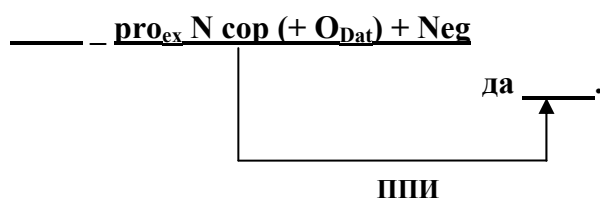
Й. Пенчев разглежда и други подобни примери, при които подчинените изречения не са подложни, а могат да бъдат тълкувани като обстоятелствени, съответно в първия случай за цел, а във втория – за причина.

Време ни е [да тръгваме.] – Време е [да се тръгва.]

Беше им мъка, [че е заминал.] (Пенчев 1998: 106)

Следващият пример поставя редица въпроси: какъв е видът на подчиненото изречение, каква е ролята на отрицателната частица (+ Neg), какви са видът и ролята на клитиката, може ли да се приеме, че нулевосубектната конструкция във въпросното изречение спада към обсъждания тип – $pro_{ex} N e + O_{Dat}$.

Колата спирам на паркинга пред „Макдоналдс“ от американска страна – не ми е работа да шофирам в Мексико (З. К.).

На тях може да бъде потърсен отговор с помощта на няколко езикови теста.

Не ми е работа [да шофирам в Мексико.] → Не ми е работа това.

Не ми е работа [шофирането в Мексико.] → [Шофирането в Мексико] не ми е работа.

Субституцията на подчиненото изречение с *това* и преобразуването на изречението в просто с подложно NP *шофирането в Мексико*, в което *шофирането* е в ролята на изреченския субект, а предложното съчетание *в Мексико* изпълнява функция на несъгласувано определение, дава сигурност да приемем, че подчиненото изречение е подложно. Бихме могли да направим сравнение с ползвания от Й. Пенчев пример.

Не ми е работа [да шофирам в Мексико.] → Не ми е работа това.

Време ни е [да тръгваме.] → Време ни е за това. (за тръгване)

Сравнението между двете сложни съставни изречения още веднъж показва разликата и обяснява защо в единия случай подчиненото изречение се приема за подложно, а в другия – за обстоятелствено за цел.

Важно е да се изясни ролята на отрицателната частица *не* и характерът и ролята на клитиката *ми* в лявата прикопулна позиция.

Работа ми е да шофирам в Мексико. → Работата ми е да шофирам в Мексико.

Елиминирането на негацията в главното изречение и особено добавянето на членна морфема към съществителното име в главното изречение в известна степен променят смислово цялото изречение, но не дават търсения отговор.

Остава да се установи характерът на клитиката *ми*, която би могла да бъде или кратка форма на притежателното местоимение *мой*, или кратка дателна форма на личното местоимение *аз*. При субституция на клитиката *ми* с пълна местоименна форма, сложното съставно изречение би трябвало да придобие един от следните варианти:

Не е работа за мен да шофирам в Мексико

или

Не е моя работа да шофирам в Мексико.

Двата варианта са изключително близки по смисъл до оригинала, което допълнително затруднява задачата. Тази смислова близост може да се обясни с общия произход на кратките форми на притежателните местоимения и кратките дателни форми на личните местоимения (Ницолова 1986: 89).

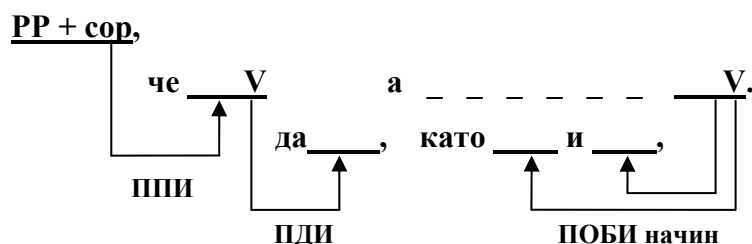
Относно притежателните клитики е валидно правилото за присъединяването им „с членувания елемент на дефинитното NP“ (Пенчев 1998: 184). Макар да се срещат и редица специфични случаи, притежателната клитика се отнася винаги към дефинитни имена.

Следователно клитиката в изречението *ми* следва да бъде тълкувана като кратка дателна форма на личното местоимение за 1 л. ед.ч. *аз*. Трябва да се приеме като изключение, че конструкцията $pro_{ex} N e + O_{Dat}$ (+ Neg) все пак може да допусне подчинено подложно изречение. Необходимо е чрез други аналогични примери да се потвърди това становище.

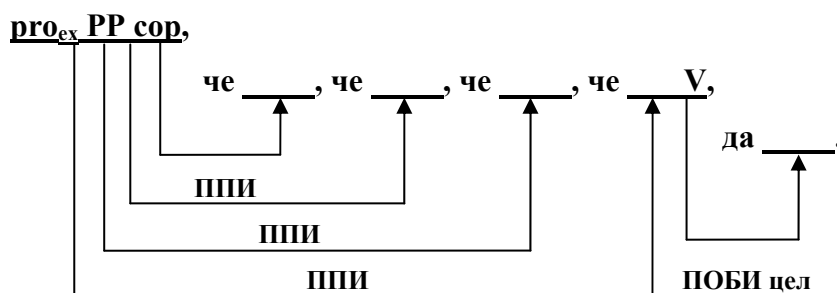
2.1.5. Структура от типа pro_{ex} PP е с подчинени изречения (че, да, Ø кой, защо... S)

Този вид конструкция се оказва рядко срещан вид в рамките на ексцерпираната извадка и могат да бъдат предложени само два такива примера.

За отбелязване е, че според „Житие на свети Сава“ от монах Теодосий тъкмо „началстващите войводи не искат да оставят своя цар за поругание на гражданите и за ядене на зверове и птици, а като имаха вяра към него и показваха последната си обич, понесоха мъртвия си цар със себе си“ (В. И.).

Без значение е, че не сме се виждали от толкова време, че не съм разтоварил багажа си от колата, че някой е правил ремонт на канализацията, че двете му котки мяукат отвън да им отвори (З. К.).

2.2. Подчинени сказуемноопределителни изречения към подлога

В Граматика на СБКЕ, т. 3, е възприета следната дефиниция за този вид подчинено изречение: „Подчинено изречение, което замества предикатива или сказуемното определение и разкрива признаци на подлога или на допълнението в главното изречение, се нарича сказуемноопределително“ (Граматика на СБКЕ 1983: 325).

Това определение дава възможност подчиненото изречение да се вмъква в различни позиции, според някои автори – две, според други – три. Ст. Петрова предлага вариант за решение на синтактично равнище – отделяне на подчинени предикативни, подчинени субектноопределителни и подчинени обектноопределителни изречения (Петрова 1995: 357).

Както при подложните, така и при подчинените сказуемноопределителни изречения съществуват два основни възгледа относно тяхната същност. Ив. Недев, П. Бъркалова, Й. Пенчев приемат сказуемноопределителните изречения към подлога като субститути на именната част от съставното именно сказуемо, в чиято позиция се появява подчиненото изречение. Според Св. Коева изречението в предикативна позиция е всъщност разновидност на подчинено определително изречение, което наследява функциите на липсващия предикатив, и го нарича подчинено предикативно изречение. То се свързва с копулата *съм* в предикативно словосъчетание, характерно в случая е, че предикатът е имплицитен, а експлицитно е подчиненото изречение (Коева 2007: 233 – 234).

2.2.1. Структура от типа NP + Det cop с подчинени изречения (-Ø който, която, което, които S)

Този тип структура представя изречения, определени като „безпорни“, защото всички автори приемат относителните подчинени изречения, въведени към дефинитна именна група, функционираща като подлог, и копула *съм* (NP + Det cop) като сказуемноопределителни.

В следващия пример подчиненото изречение в оригиналния текст е определително, но то лесно може да бъде трансформирано в сказуемноопределително.

Очевидно най-младият от възстановителите на българската държавност е (този), който издига града на р. Янтра за престолнина (В. И.).

Възможността за преобразуване на подчиненото изречение от определително в сказуемноопределително и обратно до известна степен подкрепя концепцията на Св. Коева за предикативните изречения като разновидност на определителните. От друга страна, в случая на пръв поглед релативизираната *k*-дума *който* има за свой antecedент показателното местоимение *този*, а то от своя страна се корелерира с изреченския субект *най-младият от възстановителите на българската държавност*. Би могло да се допусне, че в конкретния пример, а и в други подобни същинският antecedент на релатива *който* е подлогът в главното изречение, а не деикторът *този*. Относителните местоимения са свързани по произход с показателните местоимения (Ничолова 1986: 123) и в случая референтността към една и съща именна група е двукратно изразена, поради което отпадането на *това* не променя в никаква степен смислово изречението. Корелерентността е още веднъж подчертана и чрез повторението на морфологичните показатели на подлога за род и число от страна на местоименията. Въсщност опорната дума в групата на изреченския субект е степенуваното субстантивирано прилагателно име *най-младият*, а определяемото съществително (*възстановител, брат*) остава имплицитно.

В дълбоката структура на изречението номинативната група *най-младият от възстановителите на българската държавност* е генерирана в три позиции:

най-младият от възстановителите на българската държавност е [най-младият от възстановителите на българската държавност = този], [най-младият от възстановителите на българската държавност = който] издига града на р. Янтра за престолнина.

От тези три „копия“ се произнася само йерархично най-важното (Чомски 2012: 11), а някое от другите може да остане имплицитно или както в случая – да се експлицира чрез деиктично и релативно местоимение.

Й. Пенчев приема, че единствените сказуемноопределителни изречения са тези към подлога на главното изречение, въведени с помощта на относителното местоимение *който* и неговите производни. Това са свободни релативи, които заемат позицията на именния предикат при копулата *съм*. Свободните релативи са „относителни изречения, които нямат опорна част съществително име в главното изречение като antecedент за относителното местоимение. Ако има такава съществително, то би изпълнявало съответна синтактична функция в главното изречение, а относителното изречение би било негово пояснение“ (Пенчев 1993: 83).

Разглеждайки подчинените сказуемноопределителни (предикативни) изречения като вариант на определителните изречения, Св. Коева възприема и еднаквата типология на подчинените изречения, т.е. предикативните изречения се делят на съюзни, въпросителни и относителни (Коева 2006: 236). При последните сравнително лесно може да се възстанови определяемото, чието разширение представлява предикативното изречение.

Например:

Ние сме (хората), които чакате.

Старостта е (тази), която боледува най-често (Й. Р.).

По-сложно е възстановяването на определяемото име, когато подчиненото изречение е въведено с подчинителен съюз или с нулева връзка, следвана от въпросително местоимение, особено когато изречението е извадено от контекста.

Истината е, че всичко туй се прехранваше с цената на непосилен труд (Й. Р.).

Първият ми инстинкт е да хукна веднага към рецепцията и да видя какво става (З. К.).

2.2.1. Структура от типа NP + Det cop с подчинени изречения (че, да, Ø кой, как, защо... S)

Въпросната структура представя подчинени изречения, които са нееднозначно определяни или като сказуемноопределителни (предикативни), или като подложни.

Хубавото му е, че е невидим! (Й. Р.).

Автори като П. Бъркалова и Св. Коева считат за задължително наличието на дефинитно маркиран подлог, съгласуван с копулативен глагол, за регистриране на сказуемноопределително изречение, което се вмъква в позицията на предикатива. Дефинитността (+ Det) на номинативната група, разбирана в широки граници (членна морфема, лични имена, роднински названия от типа *майка ми, баща му*), се приема за маркер на подложната позиция в изречения, построени с копулативен глагол – NP cop PrP. След като подлогът е маркиран (+ Det), подчиненото изречение застава в позицията на предикатива.

Българският език обаче допуска и двете именни групи около копулата да бъдат определени (NP₁ + Det cop NP₂ + Det) и в такива случаи е далеч по-трудно, а понякога е почти невъзможно да се разграничи подлогът от предикатива, а съответно и да се определи видът на подчиненото изречение. В своята монография „Биноминативни изречения и прагматика“ К. Илиева предлага редица синтактични и семантични процедури с цел изясняване на функциите на двете именни групи, но в редица случаи решението е дискуссионно (вж. Илиева 1996). Нееднократно е тълкуван примерът *Причината е катастрофата* (Пенчев 1998: 105, Коева 2006: 237, Бъркалова 2011: 150). След обстоен анализ, субституция с подчинени изречения и в двете прикопулни позиции и изграждане на различен контекст Св. Коева стига до заключението, че и двете членувани именни групи в различен контекст могат да бъдат както подлог, така и предикатив, като същото важи и за подчинените изречения.

В горния пример *Хубавото му е, че е невидим!* главното изречение носи определеност чрез членна морфема *-то*, това дава основание да определим подчиненото като сказуемноопределително, заело по-

зицията на предикатива. От друга страна, подчиненото изречение без проблем се субституира с *това* → *Хубавото му е това*. Подобна субституция бе приета като разпознавателен механизъм за подчинено подложно изречение. Оттук следва, че наличието на определеност на номинативната група не може да бъде сигурна индикация за класифициране на подчиненото изречение като сказуемноопределително. По подобен начин всички въпросителни и съюзни сказуемноопределителни изречения могат да се субституират с *това* и да се разглеждат като подчинени подложни (Бъркалова 2011: 150). Направеното заключение също не може да бъде категорично, защото в определени случаи подлогът и предикативът са трудно различими. Именно тези сложни съставни изречения бяха определени като „спорни“, а решението може да бъде преди всичко контекстово.

Наблюдаваните примери предоставиха възможност за вникване в проблемите на синтактичния анализ на копулативния тип предикация в сложни съставни и сложни смесени изречения. В хода на изложението нееднократно бяха представени разнопосочни мнения на български и чуждестранни синтактици за същността и спецификите на двата основни вида подчинени изречения при копулата *съм* (подложни и скауземноопределителни). Очертан бе кръг от съпътстващи синтактични явления, чийто анализ изисква по-задълбочени проучвания: елипси на части на изречението, особености на подчинителния съюз *да*, движение и характеристика на *k*-думи и относителни *k*-думи, движение на местоименни клитики.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасов 2008:** Атанасов, Ат. Аргументна структура на безличните предикати в съвременния български език. // *Юбилеен сборник в чест на 65-ата годишнина на проф. д.ф.н. Руселина Ницолова*. Минск, 2008, 241 – 250.
- Бъркалова 2011:** Бъркалова, П. *Българският синтаксис – познат и непознат (второ издание)*. Пловдив, УИ „Паисий Хилендарски“, 2011.
- Бъркалова 2013:** Бъркалова, П. Конституентна граматика и подчинени изречения. // *Славистика IV. В чест на Славистичния конгрес в Минск 2013*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013, 101 – 111.
- Георгиев 1979:** Георгиев, Ст. Структурна задължителност на подчиненото изречение в съвременния български език. // *Помагало по български синтаксис*. София: Наука и изкуство, 1979, 312 – 320.

- Граматика на СБКЕ 1983:** Бояджиев, Т., Стоянов, С., Попов, К. (ред.). *Граматика на съвременния български книжовен език. Том III. Синтаксис*. София: БАН, 1983.
- Илиева 1996:** Илиева, К. *Биноминативни изречения и прагматика*. Пловдив: Макрос 2000, 1996.
- Коева 2001:** Коева, Св. Типология на подчинените изречения. // *Съвременни лингвистични теории. Помагало по синтаксис*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2001, 144 – 163.
- Коева 2006:** Коева, Св. Българските сказуемноопределителни изречения. // *Езиковедски изследвания в чест на 75-годишнината от рождението на ст.н.с. I ст. дфн Йордан Пенчев Пенчев*. София: Артграф, 2006, 233 – 243.
- Недев 1993:** Недев, Ив. *Изречението в съвременния български книжовен език*. София: б. изд., 1993.
- Ницолова 1986:** Ницолова, Р. *Българските местоимения*. София: Наука и изкуство, 1986.
- Пенчев 1984:** Пенчев, Й. *Строеж на българското изречение*. София: Наука и изкуство, 1984.
- Пенчев 1993:** Пенчев, Й. *Български синтаксис. Управление и свързване*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 1993.
- Пенчев 1998:** Пенчев, Й. *Синтаксис на съвременния български книжовен език*. Пловдив: ИК „Вечерник“, 1998.
- Петрова 1995:** Петрова, Ст. Някои проблеми при класификацията на сложните изречения. // *Български език*, 1995, кн. 4, 355 – 358.
- Рудин 1986:** Rudin, C. *Aspects of bulgarien syntax: complementizers and wh questions*. Columbus: Slavica, 1986.
- Тишева 2001:** Тишева, Й. Подчинително свързване в сложното изречение. Комплементизаторите в българския език. // *Съвременни лингвистични теории. Помагало по синтаксис*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2001, 164 – 173.
- Чомски 2012:** Чомски, Н. *Студии за езика и философията на ума*. Съставителство и превод Ил. Кръпова. София: ЛИК, 2012.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- Радичков 1983:** Радичков, Й. *Нежната спирала*. София: Български писател, 1983.
- Карабашлиев 2008:** Карабашлиев, З. *18% сиво*. София: Сиела, 2008.
- Игнатов 2007:** Игнатов, В. *Цар Калоян*. София: Военно издателство, 2007.